

nåde valg takket være splittelse i Venstre, fik han næsten halvdelen af stemmerne. Hvilke temaer havde han anslået i sin agitation? Det skal tilføjes, at allerede i 1880'erne havde Harald Jensen og Marott agiteret på landet, og det virker ikke helt overbevisende, når Henning Grelle hævder (s. 9), at agrarspørgsmålet hverken i teori eller praksis beskæftigede arbejderbevægelsen f.eks. i perioden 1884-87. Også Marott havde et uventet stort stemmetal 1890 i Skanderborgkredsen, en overvejende landkreds.

I bredere forstand kan man stille spørgsmålet, om partiets skiftende agrarprogrammer betød noget for at skaffe partiet de stemmer, det trods alt opnåede på landet, eller betød det, partiet ellers stod for, nok så meget? Disse problemer vil kunne belyses ved lokale undersøgelser. Også stemmetallene i de forskellige kredse må kunne sammenlignes og analyseres nærmere.

Disse bemærkninger skal dog ikke forklejne den store indsats Henning Grelle allerede har gjort for at klarlægge den overordnede, programmatisk og taktiske udvikling og debatten herom. Hans bog vil være absolut nødvendig både for den, der vil arbejde med andre aspekter af dette spørgsmål og med partiets udvikling i almindelighed.

Dorrit Andersen

Ingeborg Christmas-Møller og Minna Holm Kragelund: *Dagligliv bag dæmningen. Lammefjorden 1873-1973* (Gyldendal, 1974). 187 s.

Lammefjordens ca. 11.000 td.ld. er Danmarks største landvinding. Den begyndte i 1873 og var først afsluttet 70 år senere, i 1943. Det er imidlertid ikke den eller udtørringen, de to forfattere, etnolog og historiker og begge fra fjorden, har ønsket at skildre i denne

100 års jubilæumsbog. Det er gjort flere gange før, og man har da i stedet søgt at finde ud af, hvor nybyggerne kom fra, hvorfor de kom, hvordan de klarede sig, og hvordan det var at bo og leve på de ejendommelige arealer. Lidt snævert kan det synes, men på den anden side lagt åbent frem som bogens formål, og på den baggrund er der da kommet et levende og spændende stykke lokalhistorie ud af det. Der er mange, rigtig mange billeder, hvoraf størsteparten er optaget af Lammefjordsfotografen Søren Bay, der boede i Asnæs og virkede fra ca. 1898 til 1968. Desværre er en del af billeder, som det ofte sker, når der bruges ældre forlæg, blevet meget mørke, og det kan ind imellem være lidt svært at konstatere det, som de fyldige tekster opfordrer til. Bay har fået sit eget kapitel, der også er brugt til en lille oplysende diskussion af fotografiets historiske værdi, en diskussion, som mange kunne have nytte af at stifte bekendtskab med. I den forbindelse kan man konstatere, at det kendte billede af familien Andreasen ved deres halm- og græstørvsgård ca. 1903 nok er virkelighed, men ingenlunde typisk for bebyggelsen på fjorden. Foruden billederne er der kort og planer samt en del velvalgte annoncer m.v. fra Hørve Avis.

For læsere, der kun kender lidt eller intet til lammefjordsarealerne, er der adskillige detaljer, som umiddelbart – i al fald indtil man får tænkt sig om – forekommer uventede: Fjordbunden er stadig så blød, at traktorerne må have ekstrastore hjul og en vægt foran; der er alvorlig sandflugt den dag i dag; der foregår oprensninger i kanalerne et par gange om året; hoveddæmningen ved Audebo er under jævnlig opsyn og forstærkning, og endelig har bunden i den inderste del ved Fårevejle sat sig hele 40 cm og derved givet anledning til ekstra afvanding med deraf følgende

besværligheder. I nogen grad mod forventningerne viste jorden sig, da opdyrkningen begyndte i 80'erne, at være højst forskellig, og især var den flere steder dårligere og mere stenfyldt end først antaget. De specielle forhold førte til en interesse for specielle afgrøder, som Lammefjorden i dag er kendt for over hele landet: asparges, gulerødder, løg og tulipaner. I mange år blev der også dels i det små, dels på industriel basis gravet østersskaller, der blev anvendt som kalktilskud, til høns og i stort omfang eksporteret. Det ophørte imidlertid i 1964, da bankerne var tømt.

Ikke uventet fremhæver forfatterne, at småfolks mulighed for at erhverve billig jord har været en dragende faktor for udflytterne, men også miljøerne omkring Vallekildes grundtvigske og Fårevejles missionske højskoler har spillet en betydelig rolle. Forfatternes nære tilknytning til stedet udmønter de i nogle smukke beskrivelser af udvalgte familier og deres slidsomme tilværelse. De har ikke kunnet følge beboernes udvikling; men det skyldes nu, at de ikke virkelig har forsøgt. I arkivet for Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger (Erhvervsarkivet) findes mange vurderinger af huse og gårde på fjorden. En stikprøve har givet vurderinger tilbage til 1877, fra 80'erne: 1883, 85, 86, 88 og fra århundredskiftet, 1902 og 03. Jørgen Mikkelsen (s. 109ff) er, som det nævnes, flyttet ud 1892, og ejendommens vurdering findes. Samme år eller i 93 blev huset forlænget, og i 97 blev 10 m. føjet til osv. Kreditforeningsarkiver (også i Erhvervsarkivet) vil i et vist omfang kunne supplere oplysningerne.

Nybyggerkøbmanden Vald. Olsen, Fårevejle, har som mundtlig meddeler med en fantastisk hukommelse spillet en vis rolle for mange enkeltheder i bogen. Han skal til Rigsarkivet i 1960'er-

ne og 70'erne have skrevet Fårevejle højskoles historie på ca. 5.100 maskinskrivne sider med lige så mange bilag. Det er vist rekord for en institution fra 1907 – hvis det da ikke er en trykfejl.

Bogen slutter med en historisk data-liste, oversigter over litteratur og kilder, hvoraf kun få og tilfældige er utrykte, samt et kombineret navne- og sageregister. Det sidste synes lidt tilfældigt og af beskeden værdi.

Finn H. Lauridsen

Arne Ipsen: *Sangeren fra Hasle. Folkebog om Vilhelm Herold og hans bornholmske barndomsby i 1870'erne.* (Forlaget Bornholmeren, 1979). 61 s., 59 kr.

Om Vilhelm Herold får man meget lidt nyt i denne bog, og det burde man vel kunne regne med at få, når den hedder »Sangeren fra Hasle«. Hvis man imidlertid er lokalhistorisk interesseret og er fra Hasle, og hvis man kan lide en gemytlidigterisk skrivestil, så kan man bruge denne bog. Illustrationsmaterialet består mest af udmærkede billeder af Herold i forskellige roller og situationer.

Ib Gejl

J. S. Hjort Eriksen, Bent Schrøder og Bent Stiesdal (red.): *Livet langs banen. Med Frederikssundsbanen i 100 år.* (Forlaget Thorsgaard, Frederikssund, 1980). 104 s.

Denne bog rummer en masse nostalgi, og så vel egentlig ikke andet. Den er udgivet af en række historiske foreninger i området langs Frederikssundsbanen. Ifølge redaktionen skulle den »i glimt ... skildre banens hverdag og folks oplevelser i forbindelse med den, samt den betydning »toget« har haft